

نقش زنان در استحکام خانواده از منظر مقام معظم رهبری

رقیه رضانی دارابی^۱

چکیده:

در هر جامعه ای نهاد خانواده مهم ترین نهاد به شمار می آید که از ازدواج زن و مرد شکل گرفته و در نتیجه این پیوند زناشویی فرزندان متولد خواهند شد. کانون خانواده در سعادت و شقاوت افراد نقش بسیار موثر دارد و محیطی و بستری برای رشد افراد است. این بستر زمانی می تواند ایجاد شود که بتوان نهاد خانواده را تحکیم نمود و پایه های آن را مستحکم کرد که زنان در تحکیم و استحکام خانواده نقش بسیار چشمگیر دارند و تزلزل یا تحکیم خانواده تا حدود زیادی به زن و مادر خانواده بستگی دارد اما امروزه بسیاری از بانوان از نقش و جایگاه خود در استحکام خانواده غافل اند و همین امر زمینه تهاجمات دشمن را جهت تضعیف بنیان خانواده روز به روز افزایش داده است. با توجه به اهمیت و تاثیر موضوع، مقام معظم رهبری که نسبت به مسائل آگاه هستند و در این زمینه صاحب نظر می باشند به مناسبت های مختلف به این موضوع اشاره داشته و سخنان گویای باری بیان نموده اند که استفاده از کلام و بیان این رهبر فرزانه جهت آگاهی از نقش زن در خانواده برای استحکام بخشیدن به این کانون حیاتی لازم و ضروری است از این رو ضرورت ایجاد کرده تا با جمع آوری کتابخانه ای اطلاعات و پردازش توصیفی تحلیلی آن به پرسش نقش زنان در استحکام خانواده چیست؟ پرداخته شود از این رو هدف از نگارش این مقاله شناخت و تبیین نقش اعتقادی، اخلاقی و رفتاری زنان در استحکام خانواده از منظر مقام معظم رهبری است و نتایج تحقیق در سه بخش گردآوری شده است در بخش اول نقش اعتقادی زنان در استحکام خانواده از جمله خدامحوری در امور و رضایت به مقدرات الهی و در بخش دوم نقش اخلاقی زنان در استحکام خانواده همچون محبت به اعضای خانواده و تعلیم و تربیت فرزندان و در بخش سوم نقش رفتاری زن در استحکام خانواده از جمله تمکین برای همسر و حمایت از اعضای خانواده مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه: استحکام ، خانواده ، مقام معظم رهبری، نقش

مقدمه:

در هر خانواده زن ستون و محور اصلی به شمار می آید و وظیفه خطیر همسررداری و تربیت فرزندان را برعهده دارد که در دین اسلام به عنوان جامعه ترین دین در کتاب آسمانی قرآن کریم به وظیفه بانوان اشاره شده و به دلیل جایگاه و مسئولیت مهم بانوان ائمه اطهار نیز در موقیت های گوناگون به این مسئله پرداخته و سخنان گوهر باری داشته اند رهبر معظم انقلاب نیز با الهام از آیات قرآن . احادیث این مسئله را مهم دانسته و اشاراتی داشته اند. چرا که پیشرفت و سعادت جامعه و افراد در گرو رشد و پرورش در خانواده ای سالم است اما امروزه دشمنان اسلام که هدف تضعیف جوامع اسلامی و در پی ان تضعیف نهاد خانواده را دنبال می کنند با آگاهی از این مقام زن سعی در تخریب جایگاه و نقش او داشته و به طرق متعدد و در شبکه های مجازی نقش و مسئولیت های زنان را وارونه تعریف کرده و زنان را که اصلی ترین رکن خانواده اند در تیر رس هدف قرار داده اند لذا بررسی نقش زن در استحکام خانواده برای آگاهی بانوان از نقش خود و حفظ استحکام خانواده ضرورت می یابد و با توجه به آنکه پژوهش جامعه در این باره صورت نگرفته پژوهشگر را بران داشته تا نقش زن در استحکام خانواده را مورد بررسی قرار دهد نشد اگرچه آثار مشابهی در این زمینه به چشم می خورد از جمله:

۱- سید باقر حسینی و ابراهیم ولایتی مقاله ای را با عنوان « نقش زن در تحکیم نهاد خانواده از منظر قرآن و حدیث در ماهنامه پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، در فروردین ۱۴۰۱ » به چاپ رسانده اند . در این مقاله نقش زن در استحکام خانواده از منظر آیات و روایات بیان شده است اما به سخنان و بیانات رهبری اشاره ای نداشته در حالی که در مقاله پیش رو نقش زن در استحکام خانواده از نظر رهبری مورد بررسی قرار می گیرد .

۲- فریبا شایگان و فریبا مومنی راد جدیداً مقاله ای را به چاپ رسانده است با عنوان: «نقش زنان در استحکام درونی نظام از نظر مقام معظم رهبری در نشریه ندای صادق » به چاپ رسانده اند که در این تحقیق به نقش زن در استحکام نظام پرداخته شده و به نقش زن در استحکام خانواده توجهی نشده است در حالی که در این مقاله نقش زن در استحکام خانواده از نظر مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار می گیرد.

۳- امیر حسین بانکی پور کتابی را با عنوان « نقش و رسالت زن: زن و خانواده (برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی در انتشارات انقلاب اسلامی در سال ۱۳۹۷ » چاپ کرده اند در این کتاب به نقش زن در خانواده به صورت کلی بیان شده

۴-علیرضا ابوالفضلی کتابی را با عنوان «نقش و جایگاه زن در خانواده در انتشارات ناشر» به چاپ رسانده اند در این مقاله نقش زن در خانواده بیان شده است اما به نقش زن در خانواده از منظر رهبری اشاره ای نشده است که وجه تمایز با مقاله پیش روست .

۵- مجتبی محمدی مقاله ای را با عنوان «نقش زن و خانواده در جامعه و شکل گیری سبک زندگی اسلامی در سال ۱۳۹۳ در کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه اسلامی» به چاپ رسانده اند .در این مقاله به نقش زن و خانواده پرداخته شده اما به نقش زن در استحکام خانواده توجهی نشده است در حالی که در مقاله پیش رو نقش زن در استحکام خانواده از نظر رهبری بررسی شده است .

چنانچه ملاحظه شد در هیچ یک از آثار و سایر اثر موجود به نقش زن در استحکام خانواده از منظر رهبری پرداخته نشده لذا پژوهش حاضر تحقیق جدید و بکر به حساب می آید. و پس از بیان نقش اعتقادی ،اخلاقی و رفتاری زنان در استحکام خانواده از منظر مقام معظم رهبری به سوال اصلی پژوهش نقش زنان در استحکام خانواده از منظر مقام معظم رهبری چیست پاسخ داده شده است.

الف) مفهوم شناسی

قبل از ورود به بحث بهتر است برای فهم بهتر موضوع واژگانی تعریف شود

۱) استحکام

تعریف لغوی و اصطلاحی استحکام به شرح زیر است :

اول : تعریف لغوی استحکام

استحکام از اباب استفال از ریشه (ح ک م) است و به معنای محکم،استوار ،تقویت و ثبات در امور است و با واژه تحکیم هم خانواده و گاهی به جای هم به کار می روند ^۱

دوم :تعریف اصطلاحی استحکام

میان معنای لغوی و اصطلاحی استحکام تفاوتی نیست و به معنای ثبات و پایداری امور است و در این مقاله مقصود از استحکام استواری و ثبات و پایداری خانواده است .

۲) خانواده

تعریف لغوی و اصطلاحی خانواده به شرح زیر است :

اول : تعریف لغوی خانواده

خانواده در لغت به معنی خاندان، دودمان، تبار، دوده، اهل خانه می باشد.^۱ عده ای دیگر گفته اند خانواده به معنی عشیره است و همچنین به معنی شجره و نسل هم معنی می دهد.^۲ عده ای دیگر گفته اند خانواده در قرآن به معنی اهل است.^۳ مثل آیه مبارکه ی «رحمت الله و برکاته علیکم اهل البیت».^۴

دوم : تعریف اصطلاحی خانواده

عده ای در این مورد گفته اند: کوچکترین واحد اجتماعی، شامل پدر، مادر و فرزندان را خانواده گویند.^۵ و عده ای دیگر گفته اند: خانواده، واحد اجتماعی نشأت گرفته از ازدواج یک زن و یک مرد است که فرزندان پدید آمده از آن ها، آن را تکمیل می کنند.^۶

۳) نقش

نقش در لغت و اصطلاح تعاریفش به شرح زیر می باشد:

اول : تعریف لغوی نقش

نقش به معنی نگاشتن، نگارش نگاردن چیزی را به دو یا چند رنگ، زینت کردن آن، رنگ کردن چیزی به رنگ نشان و اثر گذاشتن در روی زمین ^۷.

دوم : تعریف اصطلاحی نقش

نقش عنوان یا برچسبی است که با آن جایگاه و الگوهای رفتاری شخص در بین جامعه تعیین می گردد. نقش ها ممکن است توسط شرع، عرف یا قانون تعیین گردند. در تعیین و تعریف نقش ها، توافق و تأیید جامعه ضروری است^۸

^۱ - دهخدا، همان ، ج ۱۸، ص ۱۸۴.

^۲ - قرشی، قاموس القرآن، ج ۵، ص ۱.

^۳ - مصطفوی، تحقیق فی کلمات قرآن، ج ۱، ص ۳۶۰.

^۴ - هود، ۷۳.

^۵ - شاهرودی، فرهنگ فقه، ج ۳، ص ۴۲۲.

ب) نقش اعتقادی زن در استحکام خانواده از منظر رهبری

زنان از نظر اعتقادی بر استحکام خانواده نقش اساسی دارند که در مقاله حاضر به آن اشاره شده است و دونقش اعتقادی خدامحوری در امور و رضایت به مقدرات بررسی شده است .

۱) خدامحوری در امور

اولین نقش اعتقادی زن در استحکام خانواده از نظر رهبری خدامحوری در امورات

خدا محوری یکی از مهم ترین اصول تربیت است این اصل جوهره اساسی رفتار یک فرد دیندار را تشکیل می دهد و به طور مشخص مفهوم خدا محوری یعنی قصد انجام کلیه اموری بر اساس ملاک و معیار هایی که خداوند برای آنها تعیین کرده است به منظور کسب رضایت الهی^۱.

انتخاب برنامه تربیتی باید به نحوی صورت گیرد که انگیزه رضایت خداوند دراعضای خانواده روز به روز افزون یابد تا جایی که بدون کسب رضایت الهی به هیچ عملی اقدام نکند خدا محوری در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) یکی از اصولی است که این بانوی بزرگوار در تربیت کودکان خود به آن اقتدا ورزیده است این اصول تربیتی در سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) به عنوان یک اصل پسندیده و قابل اجرا می باشد آن حضرت بندگی و حضور را در برابر معبود از همان کودکی در جان فرزندان خود تقویت کرده و آنان را طوری تربیت کرده که بهترین کارها را عبادت خدا دانسته و از آن بالاترین لذت ها را می برد حضرت زهرا (سلام الله علیها) کودکان خود را به شب زنده داری عادت می داد البته او شیوه تربیتی را به خوبی می دانست به گونه ای برخورد می کرد که در حد توان و استعداد کودکان باشد حضرت زهرا (سلام الله علیها) می خواهد از دوران کودکی و در قلب پاک کودکان خود جمال خود را تجدید و جان از زبانش را به حلاوت عبادت آشنا کند.^۲ به عنوان نمونه حضرت زهرا (سلام الله علیها) شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان کودکان خود را به بیداری و عبادت وادار می کرد و برای این که اذیت نشوند و روزها را می خوابید تا بی کم و کاست استراحت کند و غذای کمتری به آنها می دهد تا بدین گونه زمینه و موقعیت بهتر و مطلوب تر از نظر جسمی و روحی برای شب زنده داری داشته باشد کار جدی و قاطع بود که نمی گذاشت احدی از اهل خانه خوابش ببرد و می فرمود محروم است کسی که از برکات شب قدر محروم بماند.^۳

رهبر معظم انقلاب در این باره می فرماید : زن با نقاط قوت زنانه ی خود همراه با ایمان عمیق، اتکاء به خداوند، و عفت و پاکدامنی می تواند در خانواده یک نقش استثنایی ایفا کند؛ هیچ مردی قادر به ایفای چنین نقشی نیست

از یک سو، جامعه اسلامی و همه مسلمانان را تشویق می‌کند که در امر تشکیل خانواده به جوانان کمک کنند.^۱ از سوی دیگر، با هشدار نسبت به بی‌توجهی به تشکیل خانواده، آسیب‌های بی‌توجهی به ازدواج را مورد توجه قرار می‌دهد.^۲

چون عدم تشکیل خانواده، افراد را دارای مشکلات و معضلاتی می‌کند لذا آن خانواده از استحکام و استواری آهسته آهسته خارج می‌شود. از این رو است که اسلام به تشکیل خانواده اهمیت خاصی دارد و سفارش‌های زیادی در مورد تشکیل خانواده داده است.

زندگی خانوادگی، نوعی زندگی اجتماعی است که بر پایه تعاون و همبستگی و همکاری اعضا سامان می‌یابد. همان‌گونه که در زندگی اجتماعی، انسان‌ها بدون یاری همدیگر نمی‌توانند نیازهای زیستی و روانی خود را برآورده سازند، در زندگی خانوادگی نیاز اعضا برای برآورده شدن نیازهایشان به یاری یکدیگر نیازمندند. وجود کودکان و خردسالانی که توانایی برآوردن نیازهای اولیه و مراقبت از خود را ندارند و نیز حضور سالمندان یا بیمارانی که از رفع نیاز خویش عاجزند، ضرورت کارکرد مراقبتی و حمایتی خانواده را روشن می‌کند.^۳

اگر زنان از اعضا خانواده خود حمایت و مراقبت نکنند خانواده را دچار شوک قرار می‌دهد مثلاً اگر از افراد معتاد خود حمایت و مراقبت نکنند و آنها را به حال خود واگذار کنند. این افراد برای خانواده معضل و مشکل می‌شوند. مثلاً این معتادها برای تامین مواد مورد نیاز خود دست به هر کاری می‌زنند و امنیت خانواده را مختل می‌کنند و آن خانواده از حالت طبیعی و استواری خارج می‌شود و روبه بحران می‌رود.

از نگاه اسلام، انسان موجودی نیازمند است و بدون یاری دیگران، توانایی برآوردن نیازهای خویش را ندارد. از این رو، استعدادهای انسان‌ها متفاوت آفریده شده تا بتوانند نیازهای یکدیگر را برآورده سازند.^۴ در دیدگاه اسلام، همه انسان‌ها در مراقبت و حمایت از یکدیگر مسئولیت دارند و این تکلیفی است که بر عهده همه اعضای جامعه اسلامی نهاده شده. در حدیث نبوی چنین آمده است: «همه شما مراقب و نگاهبان یکدیگرید و از آن سؤال می‌شوید».^۵

^۱ - حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۲۶.

^۲ - حرّ عاملی، همان، ص ۷.

در این روایت نقش مراقبت و حمایت از فرزندان به عنوان یک نقش مهم برای همه پدران و مادران تعیین شده است که در برابر آن باید پاسخگو باشند. پدر و مادر باید نقش مراقبتی و حمایتی نسبت به فرزندان خویش داشته باشند. پیامبر اکرم در ادامه همین روایت می‌فرماید: «مرد نگاهبان و مراقب خانواده‌اش می‌باشد و باید پاسخگو باشد. زن نیز نگاهبان خانه شوهر و فرزندان‌اش می‌باشد و باید پاسخگو باشد.»^۱ بی‌شک، این نقش مراقبتی و حمایتی که بر عهده پدر و مادر گذاشته شده است، مراقبت‌های زیستی، روانی و معنوی از فرزندان و سایر اعضای خانواده را شامل می‌شود. نتیجه این حمایت و مراقبتی پدر و مادر، استحکام و استواری خانواده است.

یعنی خانواده با وسیله پدر و مادر علی‌الخصوص مادر ساخته، پیشرفت و موفق می‌شود و اگر مادران در مسیر درست و سفارش شده گام بر ندارند قطعاً آن خانواده دچار بحران و تزلزل می‌شود. لذا خانواده اسلامی برای پیشرفت نیازمند مادرانی فرهیخته، و با تربیت و با اخلاق است.

چنان که رهبری در این مورد بیان کرده است: «جامعه‌ی اسلامی، بدون بهره‌مندی کشور از نهاد خانواده‌ی سالم، سرزنده و بانشاط، اصلاً امکان ندارد پیشرفت کند»^۲. زنان در حفظ خانواده نقش بسزایی دارند. از این رو براساس بیانات رهبر معظم انقلاب، وظایف زنان در خانواده به دو زیرمجموعه تقسیم می‌شود: «نگرش‌های مطلوب» و «وظایف عملی». بی‌اعتنایی به ذخارف دنیوی، امیدواری به اجر الهی در قبال حسن‌التبعل و دانستن قدر همسر مؤمن و انقلابی ازجمله توصیه‌های رهبری به بانوان متأهل است که در تقسیم‌بندی ما در زمره نگرش‌های مطلوب بانوان قرار می‌گیرند.

در بخش وظایف عملی بانوان نیز با توصیه‌هایی مواجه هستیم که قسمتی از آنها به وظایف اجتماعی زنان مرتبط است. حضور بانوان در فعالیت‌های اجتماعی با حفظ اولویت مسئولیت‌های خانوادگی از این جمله است. همچنین مهم‌ترین کار بانوان، تشویق و حمایت عملی از فعالیت همسر و فرزندان در عرصه اجتماع می‌باشد و وظیفه همسران مسئولین در قبال حفظ آبروی شوهر و انقلاب، سنگین توصیف شده است. در منظومه فکری رهبر انقلاب، از دیگر وظایف بانوان در خانواده، مدیریت فضای خانواده و روحیات اعضا می‌باشد. ایشان معتقدند زنان باید در جهت فراهم کردن آرامش و آسودگی همسر در خانه تلاش کنند؛ از چشم‌وهم‌چشمی و تجمل‌گرایی بپرهیزند و در مال و اسرار و ناموس امانت‌دار خوبی

باشند. توصیه به فرزندآوری و توجه به تغذیه ایشان با شیر مادر از دیگر رهنمودهای معظم‌له به بانوان متأهل است.^۱

با توجه به آنچه که گفته شد حمایت از اعضای خانواده می‌تواند از نظر اخلاقی سبب تحکیم خانواده گردد که رهبر معظم انقلاب نیز در این باره سخنانی داشته‌اند.

نتیجه

در این مقاله نقش زنان در استحکام خانواده از منظر اعتقادی، اخلاقی و رفتاری بررسی شد و نتایجی به دست آمد که به شرح زیر است:

۱- زنان بر تحکیم خانواده نقش بسیار موثری دارند از نظر اعتقادی نیز دارای تاثیرات چشم‌گیر هستند به طور مثال اگر بانوان اصل خدامحوری را در زندگی سر لوحه کار خود قرار دهند می‌توانند این اعقاد و تفکر را به اعضای خانواده نیز بیاموزند و در نتیجه آرامش و استحکام خانواده خود را تضمین کنند و دومین نقش اعتقادی بانوان در تحکیم خانواده رضایت به مقدرات الهی است که رهبر معظم انقلاب نیز به این مسئله اشاره داشته‌اند.

۲- بانوان علاوه بر نقش اعتقادی در تحکیم خانواده از منظر اخلاقی نیز می‌توانند در جهت تحکیم خانواده گام بردارند از جمله آنکه با محبت به اعضای خانواده می‌توانند کانون خانواده را به محلی امن و بارامش تبدیل کنند و روابط میان اعضای خانواده تقویت شود و دومین نقش اخلاقی زنان تعلیم و تربیت درست فرزندان است که مورد تاکید مقام معظم رهبری است.

۳- بانوان در تحکیم خانواده علاوه بر بعد اعتقادی و اخلاقی از منظر رفتاری نیز نقش اساسی دارند و مهم‌ترین نقش رفتاری زنان تمکین است که در سایه این عمل زناشویی آرامش بر محیط خانواده حاکم می‌گردد دومین نقش رفتاری زنان حمایت از اعضای خانواده است و زن باید حامی و پشتیبان اعضای خانواده خود باشد تا بتواند یک خانواده سالم را پایه‌گذاری کند که تحکیم و استحکام خانواده را به دنبال خواهد داشت.

منابع

الف) منابع فارسی

۱. آنتونی گیدنز، راه سوم، بازسازی سوسیال دموکراسی، منوچهر صبوری کاشانی، بی نا، بی تا.*
۲. اداره کل پژوهش های اسلامی رسانه، خانواده در منظومه ماه «خوانش رسانه‌ای عوامل تحکیم و تضعیف خانواده»، تهران، اداره کل پژوهش های اسلامی رسانه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸.*
۳. انصاری، عذرا، جلوه های رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها)، تهران، انتشارات موسسه بوستان کتاب، یازدهم، ۱۳۸۲
۴. انصاری، علیرضا، نگاهی به ویژگی‌های خانواده مطلوب از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، بی نا، بی تا.*
۵. بهشتی، سهیلا، خانواده و کارکردهای مثبت آن در سخنان مقام معظم رهبری، مجله طبوبی، شماره ۲۴ آذر ۱۳۸۶.*
۶. جوانی، رسول، جایگاه خدا محوری در تربیت انسان، پژوهشکده باقرالعلوم، سال ۱۳۹۳
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، شرکت چاپ، ۱۳۴۷.*
۸. رفیع پور، فرامرز، مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی، بی جا: شرکت سهامی، چاپ نهم، ۱۳۹۳.ش.
۹. سعداوی، نوال و هبه رئوف، نابرابری حقوقی زنان در بوته نقد، مهدی سرحدی، تهران، نافذ، ۱۳۸۲.*
۱۰. شاه عبد العظیم، تفسیر اثنی عشری، قم، دفتر تبلیغات اسلامی چاپ: ۲، ۱۳۷۸ ه.ش.
۱۱. شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه، قم، دارالعلم، ۱۴۲۰.*
۱۲. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم، جامعه مدرسین حوزه، چاپ: ۵، ۱۳۷۴ ه.ش.
۱۳. عاملی، ابراهیم، تفسیر عاملی، ۸ جلد، تهران، کتابفروشی صدوق چاپ: ۱، ۱۳۶۰ ه.ش.*
۱۴. عمید، حسن، فرهنگ عمید، قم، اول، ۱۴۱۵ ه.ق.
۱۵. فرحزاد
۱۶. فیلیپ رایس، رشد انسان: روان‌شناسی رشد از تولد تا مرگ، مهشید فروغان، بی نا، بی تا.*
۱۷. قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، قم، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، ۱۳۹۰.*
۱۸. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ششم، ۱۴۱۲.*

۲۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴.*
۲۱. جصاص، احمد بن علی، **احکام القرآن**، بیروت، دار إحياء التراث العربی چاپ: ۱، ۱۴۰۵ ه.ق.*
۲۲. جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح**، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۱۰ ه.ق.
۲۳. حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، عبدالرحیم ربانی شیرازی، تهران، اسلامیه، ۱۳۷۶.*
۲۴. راغب اصفهانی، حسین، **مفردات ألفاظ القرآن**، لبنان، دار العلم، اول، ۱۴۱۲ ه.ق.*
۲۵. زبیدی، مرتضی حسینی، **تاج العروس من جواهر القاموس**، بیروت، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع، اول، ۱۴۱۴ ه.ق.*
۲۶. طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم اخلاق**، نشر حبیب، دوم، ۱۳۸۶.
۲۷. مجلسی دوم، محمد باقر، **بحار الأنوار**، بیروت - لبنان، مؤسسه الطبع و النشر، اول، ۱۴۱۰ ه.ق.*
۲۸. مصطفوی، حسن، **تحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران، کتابفروشی مرتضوی، ۱۴۱۶.*
۲۹. نیشابوری، مسلم بن الحجاج، **الجامع الصحيح**، بیروت، دارالفکر، بی.تا.*

ج) مقالات و سایر منابع

۳۰. چراغی کوتیانی، اسماعیل، **رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده**، معرفت، شماره ۱۳۹، ۱۳۸۸.*
۳۱. حضرت آیت الله خامنه‌ای، در تاریخ ۱۴ دی ۱۳۹۰ در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی.
۳۲. سخنرانی های رهبری در مناسبت های مختلف.